

ARHIVA LITERARĂ

Gimnazist la Chișinău – student la Universitatea din Harkov

(Continuare din numărul precedent)

Pavel BALMUȘ,

Centrul Național de Hasdeologie

Așa cum s-a stabilit, cu ani în urmă (probabil, de către Eufrosina Dvoicenco-Marcova), prezența tânărului B.P. Hasdeu, în calitate de elev al gimnaziului chișinăuian de băieți (fără, însă, a se concretiza în ce clasă era), este atestată în mod „public”-„oficial” în acea „Scrisoare din Chișinău” a lui I.I. Tanschi, întocmită de către acesta din urmă la 13 septembrie 1852 și publicată în ziarul „Severnaia pcela” (nr.234, din 20 octombrie același an). În termeni generali – „laudativi”, autorul acestei corespondențe relatează: „...există și la noi activitate literară. Alexandru Hâjdău strânge materiale pentru o istorie a Basarabiei... Fiul său, Thadeu Hâjdău, se ocupă de expunerea mitologiei dacilor...”. Apoi, și mai concret, se amintește de sărbătorirea la Chișinău, la 21 mai trecut, de Ziua Sfinților Constantin și Elena, a 500 de ani de la „întemeierea Principatului Moldova” și a onomasticii lui C. Th. Stamati, căruia „...tânărul moldovean Thadeu Hâjdău, elev al gimnaziului din Chișinău, i-a dedicat... niște versuri proprii...”

Această poezie „dedicatorie”, cu titlul (în traducere românească) care ar trebui să sune: „Lui C. Th. Stamati” și care constituie debutul lui „poetic” în presa rusă a vremii, fusese scrisă și citită, totuși, de viitorul elev la gimnaziul chișinăuian, unde va începe să învețe (B.P. Hasdeu) abia din luna august 1852. (În luna septembrie, când își întocmea „Scrisoarea...” I.I. Tanschi, gimnazistul B.P.H. frecventa, deja a doua lună, lecțiile la această școală renumită din Basarabia).

Atrăgând luarea aminte asupra unei „mecanice” traducerii-substituirii de noțiuni: *gimnaziu – liceu* (precum procedează...eronat majoritatea celor care scriu despre „studiile gimnaziale”, de la Camenița-Rovno-Chișinău, cu excepția lui V. Malanețchi, desigur), vom mai stăruii puțin și asupra reproducerii fotografice (în cadrul cărții de extremă raritate: E. Dvoicenco. *Începuturile literare ale lui B.P. Hasdeu*, București, 1936, între pag.32 și 33), numită „Prima încercare poetică, în rusește, a lui B.P. Hasdeu”. Fapt

e că această „odă”... proțaristă, deși conține prețioase indicii biografice (inclusiv despre tânărul gimnazist chișinăuian): „compusă de Thadeu, fiul lui Alexandru Hâjdău, băștinaș din Basarabia, elev în clasa a IV-a a gimnaziului regional din Chișinău”, în „proșenie” mai spunându-se: „...lertați cu mărînimie îndrăzneala mea, a unui copil de 14 ani, care Vă roagă să oferiți Părintelui nostru, Țarului, la 22 august curent, în această sfințită zi de sărbătoare a întregii noastre familii, acest cîntec compus de mine...” (fiind vorba de... „Moldavskaia narodnaia pesnea”), „compunerea” aceasta... școlărească pare a fi scrisă „chinuit”, sub „presiunea” și la „îndemnurile” lui Al. Hâjdău - tatăl, care mai „comisese”, și el, în 1841, la Vinnița, un „Cîntec jubiliar al Podoliei”, iar în 1842, la Camenița, poezia „glorificare” a țarismului: „24 septembrie”.

E suficient, pentru orice cunoscător al scrisului, al grafiei lui Al. Hâjdău, să examineze această reproducere a filei (deteriorate) de arhivă, spre a presupune că are în față o lucrare... colectivă, începută, probabil încă în august 1850, lună în cursul căreia fratele mai mic Nicolai Hâjdău („tiz” al țarului rus Nicolai I) împlinea 10 ani (iar de la urcarea pe tronul Rusiei, din 1825, a lui Nicolai - „jandarmul Europei” împlinindu-se 25 de ani). Eventualul „început” al viitoarei „ode” se producea, credem, anume în vara lui 1850, la Camenița, unde se mai aflau toți Hâjdăii: Alexandru și fiii săi. Ulterior, în alt august, deja în 1852, întruniți împreună la Chișinău, notele și „concretizările” temporale vor fi cumva... actualizate, dar nu într-un tot...

De aceea, poate, sunt mai de preferat mărturiile documentare, filele de arhivă ale vremii, alături de așa-zisul „Jurnal intim” (1854-1856) sau „Însemnările unui iuncher de husari”, precum și acele „Impresii din armată” ale tânărului B.P. Hasdeu, fost: Th. Al. Hâjdău, când reconstituim, inclusiv, anii de studii (gimnaziale-universitare, să zicem). Cu toate că, *Însemnările unui iuncher...* încep prin a povesti „încheierea” (grăbită?) a învățaturii sale la gimnaziul chișinăuian...

Anume astfel a procedat (primul) istoricul literar Vasile Ciocanu, pornind de la consultarea fostului fond nr.156, „Gimnaziul nr.1 din Chișinău” (reg.1, pe vremuri), dosarul 69, „Informații despre activitatea instructivă și educativă în gimnaziu...”, pentru a scrie și publica articolașul – comunicare B.P. Hasdeu la liceul [desigur: gimnaziul, mai corect] regional din Chișinău (Contribuții bibliografice), în fosta revistă *Limba și literatura moldovenească* (din 1977, nr.3, p.68).

La rîndul nostru, pornind de la cele „obținute” și constatate (de către V. Ciocanu), ne-am permis să răsfoim (de câteva ori, chiar) amintitul dosar, unitatea de păstrare arhivistică, transcriind (din actualul f. nr. 1862, reg. nr. 25, deja) alte câteva, elocvente, „note” și „rezultate” la învățătură ale lui Thadeu Hâjdău („Faddei” sau „Feodor”, chiar, „Ghijdeu”).

Pentru început, să vedem cum încheie Th. Al. Hâjdău anul de învățămînt 1852/1853, adică clasa a IV-a: la „Religie” („Zakon bojii”) – „nota anuală”, la „examen” și „generală”: 3; la „Limba rusă”, „Matematică” – aceeași notă: 3; la „Geografie” respectiv – 2, 4, 3; „Limba germană” – 2, 3, 3; „Limba franceză” – 2, 4, 3; „Istorie” – 3, 4, 4; „Limba latină” – 4, 1, 3; „Numărul total” (de „puncte”) – 25; „Rezultatul” (mediu?) – 3 și „Nr. locului în clasă” – 22. Pentru comparație, am putea cita rezultatele colegului său „Stepan Gonota” (anume acel „Ștefan Gonata”, care va fi ales, la 1866/67, printre membrii fondatori ai Societății Filologice Române, din partea Basarabiei, alături de Al. Hâjdău, C. Stamati (ulterior: I. Străjescu): I) 4, 4, 4; II) 3, 5, 4; III) 2, 3, 3; IV) 5, 3, 4; V) 4, 3, 4; VI) 5, 5, 5; VII) 5, 5, 5; „N-rul locului în clasă” – 7.

Precum se vede, rezultatele lui Thadeu Al. H., în primul an de studii la gimnaziul chișinăuian sunt aproape de limita promovării sale în clasa următoare (a V-a), „motivele” fiind invocate de fostul gimnazist însuși, în „Jurnalul...” său. Principala cauză a submediocrelor sale rezultate la învățătură, în acest prim an de studii gimnaziale, ar putea să fi constat în „deziluziile amoroase” ale adolescentului B. P. Hasdeu „chișinăuianul”, în iarna și primăvara lui 1853. Pentru că înfîinirea cu fostul său coleg de la Rovno H. Elovitzky (din cadrul regimentului de ulani Olviopol, care pleca înspre Europa, pentru a participa la războiul ruso-turc, viitorul război din Crimeea; 1853-1855) și deci-

zia de a îmbrățișa cariera militară aveau loc după absolvirea clasei a IV-a de gimnaziu...

Vom aminti, tot aici, că în același gimnaziu chișinăuian, ce-i drept, la pensiunea de pe lîngă acest gimnaziu, era elev în clasa a II-a (la secțiunea I) fratele mai mic al lui Th. Al. Hâjdău, Nicolai, rezultatele căruia, la obiectele indicate mai sus, sunt și mai slabe. Drept dovadă, cităm notele „generale”, fixate în același dosar (nr.69) din Arhiva Națională de Stat a Republicii Moldova: „Religia” („Zakon bojii”) – 5 (după 4, 4); „Limba rusă” – 2; „Matematica” – 3; „Geografia” – 2; „Limba germană” – 4; „Limba franceză” – 3 și ... atît.

Întrucît Nicolai Hâjdău, elev de pension (unde și locuia, probabil, adică „departe de casă”), risca să fie repetent, Al. Hâjdău adresa o „proșenie”, pe numele directorului școlilor din Basarabia, lui I. A. Nelidov, cu următorul conținut (text aflat la fila 90 a amintitului dosar arhivistic, text pe care noi l-am reprodus integral în ediția Al. H. Ijideu. *Izbrannoe*, Chișinău, 1986): „...fiul meu, deși moldovean de origine, cunoaște în fond de-a binelea limba rusă din casă, de aceea am onoarea de a vă ruga să-l admitteți, la consiliul pedagogic, din nou la examen, iar eu sper, că, după niște repetări în cursul vacanței, el va reuși să susțină în mod satisfăcător examenul pentru promovarea în clasa a treia. 29 iunie 1853, Chișinău”. Textul acestei „proșenii” pare a fi fost scris de mîna lui Boleslav, fratele mai mic al lui Al. Hâjdău, venit, la acea vreme, în capitala Basarabiei; de aceea dorim să cităm un fragment din *Însemnările unui iuncher*, despre vizita la „vrăjitorul” Panaioti Usturoi (din „Bulgaria” Chișinăului), „... A mai spus el și mai multe altele, dar nu mi le mai amintesc. L-am avut cu mine martor, cînd mi-a ghicit acel vrăjitor, pe unchiul meu Boleslav” (traducere din rusește: Vl. Beșleagă).

Din alt dosar (nr.75, de cîndva), „Procesele-verbale ale Consiliului Pedagogic al gimnaziului”, am reținut și câteva consemnări de la ședințele acestui consiliu. În ziua de 27 iunie 1853, bunăoară, „La consiliul pedagogic, la care s-au examinat listele reușitelor anuale și la examenele ale elevilor gimnaziului local pentru anul academic 1852/53, s-a hotărît: elevii nominalizați mai jos să fie promovați în clasele superioare...” (f.16). Iar la fila 17 verso (a aceluiași dosar) se specifică: „... Se adeverește faptul că în clasa a V-a, între rînduri, sunt adăugați: Grinevetchi Theodor și Hâjdău Tha-

deu...”, dovadă a unei omisiuni regretabile de ... secretariat ori, mai degrabă, o expresie a unei indecizii a consiliului pedagogic amintit” (în ceea ce privește promovarea acestor gimnaziști... mediocri în clasa următoare - „superioară” ?).

Mai tranșantă, în schimb, pare a fi hotărârea ședinței aceluiași consiliu pedagogic, din 1 august 1853, ședință la care „*au asistat*: curatorul onorific Rally, directorul școlilor Nelidov, inspectorul gimnaziului Sersenevici și învățătorii superiori: Hașcinski, Iziumski, Londis, Ianovski, Beliugov și Titarenco” (fila 22, un. de păstrare nr. 75); „2) În urma depunerii Proșeniei moșierului Alexandru, fiul lui Thadeu Hăjdău, din 29 iunie 1853, pe numele domnului Director al școlilor din regiunea Basarabiei, despre admiterea fiului acestuia, elevul clasei a 2-a Nicolai Hăjdău, la examenul repetat, la obiectul de predare Limba rusă, s-a hotărât: a i se răspunde cu refuz la rugămintea acestuia, deoarece motivele prezentate de dînsul sunt neîntemeiate.”

Promovat (cu greu?) în clasa a V-a, viitorul B.P. Hasdeu pare a demonstra ceva mai multă străduință la învățătură, obținând rezultate mai „satisfăcătoare”, în perioada august – noiembrie 1853, din luna decembrie, însă, figurînd în listele de „note”, ca fiind „plecat” („*vybyl*”), fără a mai aștepta trecerea unei jumătăți de an (pînă la 27-28 februarie 1854), cînd trebuia să împlinească vîrsta de 16 ani, după care se putea înscrie în armata țaristă...

Mai răsfoim cîteva file din dosarul 69 (actualul nr. 1862 al Arhivei Naționale a Rep. Moldova), mai bine zis acele „Liste despre comportarea elevilor gimnaziului regional din Chișinău...”, pentru lunile august, septembrie și octombrie anul amintit, spre a citi, în dreptul lui „Ghijdeu Feodor”(Thadeu), ca avînd nr. de rînd 13 (după care, la nr.16, urmează „Gore Gheorghie al II-lea”, iar la nr. 36 vine „Stamatî Mihail”, toți colegi în clasa a V-a): în luna august, la „religie” - 3; la „limba rusă” - 5, la „istorie” - 4; la „limba franceză” - 4; la „limba germană” - 5; la „geografie” - 5; la „jurisprudență” - 5; „în total” - 31 (de „puncte”?) ș.a.m.d. Pentru luna septembrie, iarăși „Ghijdeu Feodor” (evident: Thadeu): la „religie” - 3; la „limba rusă” - 5, la „istorie” - 4; la „matematică” și „fizică” - 5; la „franceză” - 3; la „geografie” - 5; aceeași notă „5” - la „jurisprudență” și la „limba germană” - 5; - 5; „și în total” - 41(de puncte?). Aceste re-

zultate sunt culese de la filele 103 și 112 ale dosarului citat (nr.69).

Mult mai slabe, „palide” sunt cele cîteva note, obținute, disparat, în luna octombrie, de către „Ghijdeu Fader”, avînd doar la „limba rusă” - 4; la „geografie” - 5; „în total” - 9 („puncte?”); „rezultatul” - 5 și „general” - 5.

Dar iată cum arată, la fila 136 v. - 137 r., „Notele anuale, pentru anul academic 1853/54”, „Ghijdeu Faddei” (nr. 13, iarăși), din clasa a V-a, obținînd la „religie”, în lunile: august, septembrie, octombrie, noiembrie respectiv - 4,4 -, 3; la „limba rusă” - cîte un „4” pentru fiecare din lunile amintite; cîte un „5” va primi și la „geografie”, în primele trei din cele patru luni citate, ca și la „limba germană”, de altfel, etc., etc.

Deoarece, începînd din luna octombrie - noiembrie ale anului 1853, în acest „tabel”, în loc de note, se scrie „absent” (adică „*n.b*”, „*ne byl*”), din decembrie nîndu-se la toate obiectele, aproape „plecat” („*vybyl*”), suntem tentați să presupunem că tînărul B.P. Hasdeu, fiul lui Al Hăjdău, a fost marcat grav de dispariția tragică a directorului gimnaziului, director al școlilor din Basarabia întregă, Ivan Alexandrovici Nelidov (1800-1853), moarte survenită chiar la începutul lui octombrie (la 3 st. nou, 16 st. vechi).

Cum acest eventual „motiv” se putea suprapune peste altora, invocate de însuși tînărul autor al „Însemnărilor unui iuncher de husari”, vom mai cita un alineat din acest „jurnal de adolescent” (de data aceasta, tradus de către Crina Decusară-Bocșan), alineat revelator asupra dispoziției unui foșt gimnazist și viitor soldat (urmînd tradiția „de familie” și în acest sens): „Regimentul de ulani Olviopol a trecut granița, iar eu am rămas cu mîhnirea mea. Am hotărît să-mi înăbuș iubirea cu inderletniciri literare asidue; dar, cu toate eforturile mele, pînă la înscrierea mea la husari, eu nu am trăit, ci am lîncezit. *J'ai tire le diable par la queue.*” (ap. B. P. Hasdeu. *Opere*, vol.III, ed. MINERVA, București, 1998, p. 454).

În loc de concluzii la acest „compartment” al lucrării noastre, vom reaminti amănuntul că „fragmentarele” sale studii gimnaziale, în Chișinăul anilor 1852-1853, tînărul B.P. Hasdeu le-a făcut în incinta actualii Bibliotecii Municipale, în una din fostele case ale negustorului Monastyrski, închiriată provizoriu (pentru gimnaziul și pensionul regional de atunci).

(Va urma)